

Aventurile unor cuvinte românești

INGA DRUȚĂ,
doctor în filologie

Istoria cuvintelor este un domeniu de care este interesată toată lumea. Unele cuvinte au o istorie de-a dreptul fascinantă. De ce apar cuvintele? De ce dispar ele? Cuvintele „îmbătrânesc”, se uzează? De ce anumite cuvinte „călătoresc” dintr-o limbă în alta? Cum să evităm capcanele etimologice, dacă același lexem, cu mici modificări formale, poate fi întâlnit în mai multe limbi? Care sunt căile prin care în română au intrat, de exemplu, cuvintele *cafea*, *cozonac*, *banană*, *savarină*, *ciocolată*, sau *pumă*, *condor*, sau *paradis*, *peisaj*, *capelă*, *siluetă*, *epolet* etc., etc.?

Consultarea unor dicționare explicative (cum ar fi DEX-ul), în acest sens, este prea puțin edificatoare, deoarece acolo se poate găsi doar așa-numita etimologie directă (originea cea mai apropiată a unui cuvânt). Însă deseori un cuvânt are un parcurs mai complicat, iar pelerinajul acestuia poate fi urmărit îndeaproape de un bun specialist în domeniu în lucrări dedicate istoriei cuvintelor, cum ar fi *Istoria cuvintelor* (1904) de Grigore Brâncuș, *Limba română. I. Privire generală* (1940) de Sextil Pușcariu, *Dicționar de cuvinte călătoare* (1978) și *Cuvinte înrudite* (1980) de Al. Graur ș.a.

Semnalez, în acest context, o apariție editorială extrem de valoroasă, de la care am împrumutat și titlul articolului de față: *Aventurile unor cuvinte românești* (Univers Enciclopedic, București, 2006, 2 vol.), de Marius Sala, lucrare adresată marelui public, scrisă într-un limbaj accesibil și captivant. Cartea este la ediția a doua (prima a apărut în 2005, fiind epuizată la puțin timp după publicare) și cuprinde textul emisiunilor din ciclul *Istoria cuvintelor românești*, găzduite de canalul cultural al Televiziunii Române. Marius Sala este Directorul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosseti” al Academiei Române, coordonator al unor proiecte prioritare ale Academiei Române.

„Aventura” a peste 1001 de cuvinte românești este prezentată, în această carte, „pornindu-se de la sursa cea mai apropiată (etimologia directă), de multe ori însă urmărindu-se călătoria cuvintelor până la sursa lor cea mai îndepărtată (etimologia indirectă), cu popasuri în diverse limbi intermediare”.

Autorul explică de unde vin unele cuvinte fundamentale: *pământ*, *adăpost*, *ajutor*, *familie*, *femeie* etc., dar și altele, mai banale, cum ar fi părțile corpului omenesc, numele de culori, numele de mâncăruri românești și străine (turcești, franțuzești, grecești, germane), la care se adaugă unele toponime și nume de persoane, nume de sărbători (*Paște*, *Crăciun*, *Bobotează*) ș.a. Marius Sala ia în discuție mai ales cuvintele cu o etimologie controversată, enunță principiile corecte de stabilire a originii unui cuvânt, referindu-se și la anumite etimologii „trăsnite” sau fanteziste. De exemplu, încă în Antichitate erau ridiculizate apropierea de genul *homo* „om” și *humus* „pământ”, apropiere explicată prin faptul că omul este creat din pământ; sau toponimul *Slatina*, care este substantivul *slatină* „teren mlăștinos și sărat”, și nu poate avea la origine pe *Stella Latina* (*stella* a dat în română *steauă*), după cum *Severin*, termen de origine slavă, nu poate veni de la numele împăratului latin *Severus* (sunetul *v* intervocalic a dispărut în română, cf. lat. *civitate* > *cetate*).

Alte informații prețioase selectate din cartea în discuție.

Pământ și *paviment* au la bază același etimon latin, *pavimentum*. Deosebirea dintre cei doi termeni constă în faptul că primul este moștenit (*pământ* este atestat, pentru prima dată, în Psaltirea Hurmuzaki, la începutul secolului al XVI-lea), iar celălalt este împrumutat târziu, în secolul al XIX-lea. Cei doi termeni formează o pereche de cuvinte cu același etimon, deci la origine au același sens. Astfel de cuvinte se numesc *dublete etimologice*, de ex.: *drept* – *direct* > lat. *directus*; *des* – *dens* > lat. *densus*; *biserică* – *bazilică* > lat. *basilica*; *subțire* – *subtil* > lat. *subtilis*.

Banană este, la origine, un nume dintr-o limbă din Golful Guineii, care a fost adus în Europa de portughezi. Din portugheză l-a luat franceza, iar din franceză, româna. Cuvintele *lamă*, *pumă*, *coca*, *condor* sunt de origine quechua. Însă la noi toate provin din franceză, iar în franceză sunt împrumutate din spaniolă.

Din lucrare se desprinde ideea că „limba și cultura română s-au dezvoltat între Orient și Occident”. Ca să vă convingeți, vă invit să urmăriți *aventurile cuvintelor românești*...